

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1955 ՄԱՐՏ Թ. 3

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՀԱՅՈՒՆԻ Հ. ՎԱՐԳԱՆ. - Կորակերտ հայ Լուսին հեանքը (շար.)	49
ՖՈԿԼՈՐԱՆ Հ. ԱՆԳԵԼՈՍ. - Ապերիզ Կոմսի զար- մանալի կեանքը (շար.)	52
ՄԻՍԱԲԵԱՆ ԲԺ. Պ. - Լուի Փաստեյ (1822-1895) Չ. Գափնիներու շուքին տակ (շար. և վերջ) 56	
ԱԳԱՊԵԱՆ Հ. ԱՐԲԱՆՈՍ. - Պէլլատոսի արար պատմագիրը և Հայերը (շար.)	62

ԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՆԱՅԵԱՆ Հ. ՄԵՍՐՈՊ. - Ուղեւորի քնար Ողջոյն վհեանիկ	65
Ծովերու երգ	65
ԱՐՍԵՆ ԵՐԿԱԹ. - Հայոց Լեզու	66
ԱՐԱՊԵԱՆ ԱՐԱՄՅԱՆ. - Զեքի տակ - Խրամա- նէրու մէջ	67

ԼԵՋՈՒԱԿԱՆ

ՏԵՐ ՆԵՐՍԵՍԵԱՆ Հ. Ն. - Ի սէր «Մեծաքանչ»ին . 70	
---	--

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Muyldermans J. - Les manuscrits arméniens d'Évagre le Pontique à Jerusalem	72
---	----

ԳՐԱԹՕՍԱԿԱՆ

ՏԵՐ ՆԵՐՍԵՍԵԱՆ Հ. Ն. - Հ. Մարիէի «Le sens de Կախարդարան chez Eznik»	78
*** - Գերենիկ Եպիսկոպոսի «Ուղեւորական ալ- պոմ»ը (1954)	80
*** - Սիւն Եպիսկոպոսի «Հայրենի երկրին մէջ» . 80	

SOMMAIRE

1955 Mars N. 3

HISTOIRE

Hatsouni P. Vardan. - Histoire des nouveaux Lusignans (suite)	49
Fogolyan P. André. - La vie étonnante du Comte Abédik (trad. de l'hongrois) (suite)	52
Missakian Dr. B. - Louis Pasteur (1822-1895) VI. Dans la splendeur des palmiers	56
Adamian P. Abraham. - L'historien arabe Belladhori et les Arméniens (suite)	62

LITTERATURE

Djanachian P. Mesrob. - Lyre du voyageur Adieu Venise!	65
Chant des mers	65
Arsène Yergath. - Langue Arménienne	66
Serabian Aramaïs. - Dans les brèches	67

LINGUISTIQUE

Der Nersessian P. N. - Pour amour du «Mé- zaskantch»	70
---	----

PHILOLOGIE

Muyldermans J. - Les manuscrits arméniens d'Évagre le Pontique à Jerusalem	72
---	----

RECENCIONS

Der Nersessian P. N. - «Le sens de Կախ- արարան chez Eznik» du R. P. Louis Mariès S. J.	78
*** - «L'album du voyageur de l'Evê- que Dérénik Poladian»	80
*** - «Dans le pays natale» de l'Evêque Sion Manoukian	80

ԲԱՋՄԱՎԷՊ

ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԳԻՏԱԿԱՆ - ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

1843 - 1955

ՀԺԳ. ՏԱՐԻ

ՄԱՐՏ

ԹԻՒ 3

ՆՈՐԱԿԵՐՏ ՀԱՅ ԼՈՒՍԻՆԵԱՆՆԵՐ

(Շար. Բագր. 1954. Թիւ 11-12, էջ 265)

ՄԱՍՆ Բ.

ԼՈՒԼԻ ԼՈՒՍԻՆԵԱՆՆԵՐ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Լոլի Լուսինեան տոհմի
պատմութեան աղբիւրները

1. — Բաղմանդամ ընտանիք մը կը կազմէն այսօր, բաւական բարդաւած վիճակով, և և իրենց մեծ հնութեամբ և արքայական ծագման գաղափարով տոգորուած՝ շատ լրջօրէն կը նային ու նայիլ կու տան իրենց ցեղաբանութեան: Այսպէս կան լոյս տեսած համառօտ աշխատութիւններ՝ ի հաստատութիւն իրենց ծագման, և պատմական կարծեցեալ կապերով՝ հայ Լուսինեաններու հետ. իրենց կողմէ բաւարար նկատուած այդ տուեալները, իրականին մէջ, սրբազրութեան կը կարօտէին. և ահա մասը է որ խորհեցայ ձեռք զարնել:

Այդ գրութիւններն ընդունեցայ Լիւիոյ և Սիւլուիոյ կոչուած երկու հարազատներ:

Ի՛նչ, զորս տեսայ Հոռմի մէջ, 1942-ի Մալիսին, աւագ եղբոր տան մէջ՝ որ դղեակի մը երեւոյթն ունէր (սեպհական իր կնոջ). քննեցի ամէն ինչ և իրենց վերադարձուցի, ինչպէս խնդրած էին: Անոնք վկայեցին՝ թէ իրենց տոհմային բուն վաւերագիրները այրած էին հրդեհէ մը: Թէ ի՛նչ աւելի ստուգութիւն ունէին ջնջուածները՝ ներկայ շարադրուածներէն, չենք գիտեր. բայց վկայուած է՝ որ ասոնք անոնցմէ կը բղխէին. ուստի ասոնցմով պիտի կշռենք զանոնք ալ, սխալելու երկիւղէն զերծ:

2. — Այս տոհմին ցեղաբանութեամբ առաջին անգամ զբաղած է Որատիոս Կոկկանարի, որ 1928-ին հրատարակեց(1), նոյն ընտանիքէն առնելով, ըստ վերնագրին՝ «Պատմական ծանօթութիւններ, հաւաքուած Բեռնարդինոս Լոլիոս Լուսինեանէ (1696ին), ըստ գրութեան Յաւր Կոստանդինոսի՝ որդւոյն Ալմերիկո-

(1) Ժողովածոյ պատմ. և հնախ. ուսմանց Թիւրքի. 1 հոկտ. 1928:

ԲԱՋՄԱՎԷՊ

678-73

սի», որ կ'ապրէր ժե. դարուն: Յակոբի պապը՝ Բաղդուին, ունէր նոյնպէս իր « յիշատակները », զորս որդին « գրի առաւ », եւ անոնց վրայ բարեկէց իր « յիշատակներն » ալ, մինչեւ 1476 թուականը, կ'երեւի անոնց մէջ խառնելով նախորդներն ալ, որոնք այլեւս չկային եւ զորս չտեսաւ նաեւ Բեռնարդինոս: Այդ յիշատակներուն ընդօրինակութիւնն էր՝ որ կատարեց ասիկա, եւ զոր 1780-ին Ալոյիսիոս Լոլլիուս Լուսինեան կ'օրինակէ վերջապէս, պարզելով անոր քանի մը խորթ բառերն ալ, եւ այս է որ լոյս տեսաւ Կոկկանարիի ձեռքով: Բեռնարդինոս այնչափ զոհ չի թուիր իր աշխատութեան, զոր « հանած է տան զրուածքներէն », լոկ ճշմարտութիւնն որոնելու նպատակով ու ծրարադրով: Ինքնին կը խոստովանի՝ թէ « իմ ամէնէն թանկագին բանս, կեանքս անգամ պիտի տայի՝ եթէ իմ բոլոր նախնիքներէս ունենայի յիշատակ մը »: Եւ այդ պակասը կը վերադրէ սպասուիչ ժամանակին եւ իր նախահայրերուն աստանդական կենցաղին:

Ունանոյի Անդ. Փր. Մարքիոյ 1827-ին սկսած էր կազմել հաւաքածոյ մը այս տոհմին վաւերագիրներուն, որոնց մէջ կար (եւ Ա. Անկուխսոյա Սղենարտոյ տեսած է դայն) վերոյիշեալ Ալմերիկի՝ Լոլլի օրիորդին հետ ամուսնութեան դաշնադիրն ալ, որուն պիտի վերադառնանք: Նմանապէս կային տապանադիրները յիշեալ « Բաղդուինի Լուսինեան, որդւոյ Օշնի, (որդւոյ) Կոստանդինի », 1431-էն, եւ նոյն « Ալմերիկի Լոլլիոյ Լուսինեան, որդւոյ Բաղդուինի, (որդւոյ) Օշնի », 1474-էն(2), ընդօրինակուած չիրիմներէն՝ Գէորգ Լասկարիոսի ձեռքով:

Հուսկ թովմաս Տանի տեղեկութիւն մը գրած է Ունանոյի մարքիոյ հաւաքածո-

յին մասին, շեշտելով՝ թէ ինչպէս նա օգտուած էր նոյն Լասկարիոսի « Համառօտ պատմութիւն տոհմին Լոլլիա Լուսինեան Հայաստանի » կոչուած գործէն, չարազերուած 1790-ին, նոյն տան դիւանէն հանելով(3):

Սակայն այդ զրուածքներէն ոչ մէկը նոր տեղեկութիւն կամ փաստ չի տար Լոլլի տան հետ ստեղծուած խնամութեան նախնիքաց շրջանի անձանց մասին, Բեռնարդինոսի աւանդածէն զատ:

Ատոնց յաջորդեց Մարկոս Կարակիլիոյ (Caracciolo) Լէոնեան կոմսին « Լուսինեանները » համառօտ զրուածքը (1934), որ իսկական Լուսինեաններու ցեղաբանութիւնը կու տայ սկիզբէն, եւ ապա կ'անցնի անոր հայկական ճիւղին, անոր ազգացուցակն ալ կազմելով: Որչափ որ քննական հանգամանք տուած է աշխատութեան, բայց եւ այնպէս ինքն ալ զերծ չէ սխալներէ, իր նախորդներուն նման հետեւելով ընդհանրապէս Բեռնարդինոսի:

3. — Այս հաշիւով, Լուսինեան տեղեկատուն միակ հնագոյն ու մեղի պիտանի աղբիւրը կրնայ նկատուիլ՝ այս տոհմին նախալուրեան շրջանի պատմութեան, որ սակայն չի տոկար պատմական քննադատութեան առջեւ, որուն պիտի ենթարկենք դայն, ասոր հերքումին մէջ խառնելով Լէոնեան կոմսինն ալ: Առ այս՝ պիտի հիմնուինք լաւագոյն վաւերագիրներու վրայ, զոր մենք ունինք ձեռքերնուս տակ, եւ որոնք անձանց էին իրեն եւ միւսներուն: Եւ են՝ նախ « Յովհաննու Դարդիլի ժամանակագրութիւն Հայոց », զոր տեսանք նախապէս(4): Յետոյ ունինք հայկական յիշատակարաններ, ժամանակակիցներ նոյն պատմական անձերուն, եւ պահուած անոնց սեպհական գրքերուն մէջ իսկ, որոնք նոյնպէս անսխալ վկանք են իրենց տուած տեղեկութեանց, որոնց ամէնուն քննութեան կ'անցնինք այժմ: Այս նպատակով՝ տեսնենք նախ Բեռնարդ-

դինոսի յիշատակարանին բովանդակութիւնը:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Լոլլի — Լուսինեան տոհմի ազգահամարը ըստ Բեռնարդինոսի

4. — Բեռնարդինոսի ներկայացուցած ազգահամարին դէմքերն են.

ա. Բաղդուին, որ կոչուած է նաեւ Բոյմոնդ, Ամաւրի եւ Հուդոյ. ուղիղ ճեւ Լուսինեան Հուդոյի: Իր եղբայրներն էին Յովհաննէս, Հենրիկոս եւ Գուրգոյ: Բաղդուին՝ մարաջախտ էր թագաւորութեան. կինը Հեթումեան տոհմէն էր: Մեռած է 1342 թուականին (էջ 1386):

բ. — Կոստանդին Գ. որ եւ Լեոն, որ Հայոց թագաւոր կարգուեցաւ 1345-ին, յետ կարճատեւ իշխանութեան Հուդոյի, Յովհաննէսի եւ Գուրգոյի: Ամուսնացած է Իրեն աղջկան Հեթումեանի մը հետ: Յաղթական պատերազմներ մղած է Սարակիսիոսներու դէմ, ու վախճանած 1362-ին: Թողած է երկու գաւազ, Լեոն եւ Օշին (անդ):

գ. — Լեւոն (ծն. 1333) կը յաջորդէ հօրը, անոր մահէն երկու շփոթ տարի վերջ, (1364): Կինը կը կոչուէր Մարիամ Տաբենացի, որմէ միակ դուստր մը կ'ունենայ՝ Յովսէփինա, որ եւ Փիննա: Թըշնամիներէ վիրաւորուած՝ կ'ապաստանի Տաւրոսի լեռներուն մէջ, ուր կը մնայ երկար ժամանակ ու մեռած կը կարծուի. այնպէս որ իր կնոջ ձեռքը կը խնդրեն շատեր, որոնց կարգին նաեւ Ոթոն գերմանացին, հայցելով Գրիգոր ԺԱ. պապին միջնորդութիւնը: Բայց Լեւոն յանկարծ կը վերադառնայ Տաւրոս. սակայն կրկին անգամ կը հարկադրուի փախչիլ դէպի Կապան՝ Տաւրոսի լեռներուն մէջ, իր կնոջ, աղջկան ու փեսային, Կորիկոսի իշխան՝ Շահանի հետ: Օշին կը շարունակէ պայքարիլ, մինչ Լեւոն կը ձերբակալուի եւ կնոջ, աղջկան ու փեսային հետ գերի կը տարուի Եգիպտոս (1375). անկէ կ'անցնի

Փարիզ, ուր ապա կը մեռնի (1393):

Իսկ Մարիամ եւ աղջիկը կը զատուին իրմէ Եգիպտոսէն, կ'երթան Երուսաղէմ ու ճղնութեան կու տան ինքզինքնին. մայրը կը վախճանի հոն 1405-ին, ու կը թաղուի Ս. Յակոբի մէջ (էջ 1386-1388):

դ. — Օշին (ծն. 1337), եղբայր Լեւոնի, Տաւրոսի իր ապաստանարանէն, ուր կը գտնուէր 1373-էն սկսեալ՝ Ստեփանիա կենակցին եւ որդւոյն հետ, կը շարունակէ տարիներով գիմադրել Սարակիսիոսներուն, տեղէ տեղ փոխուելով, մինչեւ կը սպաննուի 1390-ին. իսկ կինը կը մեռնի 1395-ին (էջ 1388):

ե. — Բաղդուին, որդի Օշինի, միայնակ թշնամիներու դէմ, ժամանակ մը ապրեցաւ Պալերմոյ, հուսկ ի Նէապոլիս, ուր ամուսնացաւ Blanca de Marigny օրիորդին հետ, եւ 1399-ին գնաց Հռոմ: Ասիկա իր Ալմերիկոս որդւոյն աւանդած յիշատակարաններուն մէջ գրած է՝ թէ 1406-ին երեք զինեալ նաւերով արշաւանք մը կը փորձէ սարակիսիոսներու դէմ՝ ազատելու համար Կիլիկիան. բայց չստանալով քրիստոնեաներէն խոստացուած օգնութիւնը՝ կը պարտուի եւ կը փախչի վիրաւոր: Իսկ 1423-ին կ'ամուսնացնէ յիշեալ որդին՝ Ալմերիկոսը (ծն. 1397-ին) Աննա Եգիպտացի լոլլի ազնուազարմ օրիորդին հետ (միամօր դուստր իր հօր), որ պայման կը դնէ իր մականունը պահել Լեւոնի Լուսինեանի վրայ (անշուշտ Լուսինեանի քով). այդ միութենէն կը ծնի Յակոբ Կոստանդին 1425-ին (էջ 1389-1390). այս վերջինիս գրութիւնն էր Բեռնարդինոսի աղբիւրը:

Լոլլի-Լուսինեան գերդաստանին ծնունդաբանութեան կարեւորագոյն բաժինն է այս առաջին շրջանը, որ կապուած է հայ պատմութեան հետ, եւ ասոր համար՝ կարեւոր է մեղի. որով կանգ պիտի առնենք նախ եւ առաւելապէս ասոր վրայ, եւ քննենք մեր տեսութեամբ:

Զ. ՎԱՐԳԱՆ ՀԱՅՈՒՆԻ (Շար.)

(2) Յիշեալ ժողովածոյ, 1929, էջ 1448-50:

(3) Արտատպ. նոյնէն, 1934, էջ 4:

(4) Ա. Մաս. Գլուխ Ա. հմ. 2: